

References

1. Rodriguez L., Dimitrova D. (2011) The levels of visual framing/ L.Rodriguez, D. Dimitrova // Journal of Visual Literacy. – Volume 30. № 1. – P. 48-65.
2. Kant I. (1994) Critique of Pure Reason. (N. Lossky, Trans). Moscow: Misl. – Retrieved from <http://psylib.ukrweb.net/books/kanti02/txt09.htm> [in Russian].
3. Losev A. (1978) Renaissance Aesthetics. Moscow: Misl. Retrieved from <http://psylib.org.ua/books/lose010/txt02.htm> [in Russian].
4. Motta U. (2007) Leonardo in Milan (Trans). Retrieved from <http://www.maksora.ru/uploads/0000017136.pdf> [in Russian].
5. Tatarkevich V. (2002) History of six concepts (B. Dombrovsky, Trans). Moscow: Dom intelektualnoy knigi. Retrieved from <https://bookmate.com/books/wpVBCLWb> [in Russian].
6. Haidegger M. (2012) Poet therefore for what? (V.Bakusev, Trans). Retrieved from <https://www.proza.ru/2012/02/23/632> [in Russian].
7. Haidegger M. (1993) Letter about humanism (V. Bibihin, Trans). Moscow: Respublica. Retrieved from <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000284/st000.shtml> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 15.01.2016 р.

УДК 111.8:165.12:165.3]140.8

Сівєрс Валерій Анатолійович,
доктор філософських наук, професор,
професор Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв

ПРОБЛЕМА "ТРЕТЬОЇ ЛЮДИНИ" У АРИСТОТЕЛЯ В АСПЕКТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПРИНЦИПУ РЕКУРСИВНОСТІ

Мета статті полягає у встановленні інваріанту ідеї ієрархічності у філософії та математичної функції рекурсивності як ілюстрації філософської ідеї "вічного повернення". **Методологія.** Рекурсивність як метод постає у накопичених і "відсортованих" аргументах, способі існування індивідуальної свідомості у структурі реальності та у структурі свідомості як такої, поза індивідуальним полем смислів і полем фізичних взаємодій матеріальних та ідеальних елементів реальності, в чому гіпотетично припускається існування будь-яких обмежених структур і смислів взагалі. **Наукова новизна** роботи для даної статті постає текстоутворюючим засобом когезії (синтаксичного погодження) та когерентності (сислової єдності) тексту, тобто забезпеченням його цілісності. Єдність рекурсивності й рекурентності (СРР) дає змогу і вимагає припущення, що певний інтенціональний об'єкт, незалежно від форми – матеріальна річ, міф, образ, поняття, лексема, категорія, фетиш, мова, людина, цілий Всесвіт тощо – може бути прийнятий за базову умову творіння, що за законом подальшого розгортання подій вже містить у собі свій майбутній образ і сценарій розгортання (архетип). **Висновки** Аристотеля про "третью людину" певним чином нагадують проблему свідомості у тому вигляді, як вона постала у європейській філософії ХХ ст. та й у наш час. Адже за логікою виявляється, що здатність людини розглядати одиничне з точки зору його поєднання з іншим одиничним та з точки зору відповідності одиничного своєму уявному ідеальному зразку постає як реалізація здатності й властивості свідомості як такої виносити (трансцендентувати) себе за власні межі (у даному випадку – кордони окремої людини) та зберігати впевненість, що у такому вигляді попередні властивості (атрибути) самого сприйняття як невід'ємної цілісності конкретної людини, що визначає предикат існування, зберігаються.

Ключові слова: рекурсивність, імплементація, інтенціональний об'єкт, трансцендентність, "третья людина".

Сівєрс Валерій Анатолійович, доктор філософських наук, професор, професор Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Проблема "Третьего человека" у Аристотеля в аспекте имплементации принципа рекурсивности

Цель статьи заключается в установлении инварианта идеи иерархичности в философии и математической функции рекурсивности как иллюстрации к философской идее "вечного возвращения". **Методология.** Рекурсивность как метод возникает в накопленных и "отсортированных" аргументах, способе существования индивидуального сознания в структуре реальности и в структуре сознания вне индивидуального поля смыслов и поля физических взаимодействий материальных и идеальных элементов реальности, в котором, гипотетически, допускается существование любых ограниченных структур и смыслов. **Научная новизна** работы для данной статьи возникает текстоформирующим средством когезии (синтаксического согласования) и когерентности (смыслового единства) текста, то есть обеспечением его целостности. Единство рекурсивности и рекурентности (ЕРР) позволяет и требует предположить, что определенный интенциональный объект, независимо от формы – материальная вещь, миф, образ, понятие, лексема, категория, фетиш, речь, человек, целая Вселенная и т.п. – может быть принят базовым условием

творения, что по закону дальнейшего развития событий уже включает в себя свой будущий образ и сценарий развертывания (архетип). **Выводы** Аристотеля о "третьем человеке" определенным образом угадывают проблему сознания в том виде, как она появилась в европейской философии XX века и в наше время. Ведь оказывается, что способность человека рассматривать единичное с точки зрения его общности с другим единичным и с точки зрения соответствия единичного своему воображаемому идеальному образу возникает как реализация способности и свойства сознания выносить (трансцендентировать) себя за собственные пределы (в данном случае – границы отдельного человека) и сохранять уверенность, что в таком виде предыдущие свойства (атрибуты) самого восприятия, как неотъемлемой целостности конкретного человека, что определяют предикат существования, сохраняются.

Ключевые слова: рекурсивность, имплементация, интенциональный объект, трансцендентность, "третий человек".

Sievers Valery, doctor of philosophical science, Professor, Professor of the National Academy of Culture and Arts Management

The problem of "third person" Aristotle in aspect implementat principle rekursivno

The purpose of the article is to establish a hierarchy idea invariant in philosophy and mathematical recursive function as illustrations of the philosophical idea of "eternal return". **Methodology.** Recursiveness as a method arises in accumulated and "sorted" arguments, mode of existence of individual consciousness in the structure of reality and the structure of consciousness outside the individual field of meanings and fields of physical interactions of material and ideal elements of reality, which, hypothetically, allows the existence of any limited structures and meanings. **The scientific novelty** of the work arises by the text composing cohesion means (syntactic reconciliation) and coherence (meaning unity) of the text, that is, ensuring its integrity. Unity of recursive and recurrent (EPP) allows and requires to assume that certain intentional object, regardless of its form is a material thing, a myth, an image, a concept, a lexical unit, a category, fetish, speech, a man, the whole universe, etc. can be accepted as a basic condition of creation that according to the law of further development already includes its future image and deployment scenario (archetype). Aristotle's **conclusions** about the "third man" in a certain way guesses the problem of consciousness in the form in which it appeared in the 20th century European philosophy and in our time. The logic is that a person's ability to consider the identity from the perspective of his communion with the other identity and from the standpoint of compliance of this identity with his fancy perfect image appears as realization of abilities and properties of consciousness to put (to transcend) itself beyond itself (in this case – beyond the boundaries of the individual) and to remain confident that as such the previous properties (attributes) of the perception as integral unity of an individual, which determine the existence predicate remain unchanged.

Key words: recursive implementation, intentional object, transcendence, "the third man".

Актуальність проблеми. Людина – це проблема, що завжди актуальна для самої себе. Адже існування людини як свідомої істоти вимагає постійних зусиль для підтримання статусу свідомості згідно з твердженням Р. Декарта "мислю – отже, існую". Оскільки людина сприймає себе індивідуальним і унікальним носієм свідомості, то самим фактом рефлексії як способом власного оприявлення вона проблематизує себе і світ і постає у цьому аспекті як вічно відтворювана і актуальна проблема пізнання. Допоки людина існує, способи залагодження (а не вирішення) цієї проблеми будуть множитися пропорційно здатності людини відтворювати і множити інваріанти смислів власної проблематичності. Одним з них є взаємини між філософією і наукою. "Здатність мислителів вбачати у будь-якому встановленому факті не відповідь, а запитання сприяє схоронності науки від трансформації у систематизовану сукупність забобон та самолегітимізованих смислів і тлумачень" (Переклад укр. авт.) [1, 690]. Саме тому вимога обґрунтувати актуальність проблематики наукової статті у царині філософії є насправді або абсурдною або тавтологічною, оскільки припускає, що відповідальність за власне існування – мислення можна "подрібнити", відокремити від носія і доручити її іншій інстанції. Водночас поява і осмислення феномена або ідеї симулякра, що виявляє себе за такого підходу, неспростовно свідчить, що людині вдалося досягти певних "успіхів" у з'ясуванні взаємин свідомості із Свідомістю. Однак проблема, як зазначено вище, залишається актуальною. Її конкретизацією є спроба побачити і зрозуміти ті суттєві властивості Свідомості, якими вона як субстанціальна складова реальності маніфестує себе у людині на шляху її самопізнання.

Постановка проблеми. Правильно поставити проблему означає значною мірою прокласти шлях до її вирішення. У даному випадку йдеться про встановлення зв'язків між ключовими категоріями, що її окреслюють: свідомість, смисл, рекурсія, абстракція, буття, систематизація. Систематизація (від грец. *συστήμα* \ система – ціле, що складається з частин) – мисленнева діяльність, у процесі якої певна множина об'єктів організовується у систему на основі обраного принципу. У широкому смислі здійснення процедури систематизації природно впливає із способу функціонування свідомості. Сама ж процедура базується на припущенні про існування подібності та зв'язків подібності між елементами певної множини. Водночас таке припущення постулює і

відмінності між ними. Ці відмінності визначають надалі (хоча цим ми досить очевидно і водночас вимушено некоректно привносимо причинно-часовий, тобто власне "буттєвий" чинник у суто теоретичні допоки міркування) внутрішню ієрархічність самої системи. (*) (* "Для системи зазвичай є характерною ієрархічність побудови – послідовність включення системи більш низького рівня в систему більш високого рівня" [9, 19]. Відтак застосування фундаментального підходу науки, яким є систематизація, одразу утворює суперечність, бо вимагає одночасного ствердження таких умов існування (або функціонування) чогось, що у своїй абсолютизації виключають один одне. Зазначені міркування можна було б розглядати як інваріант розуміння проблеми буття у елеатів, якби не необхідність включити в умови здійснення пізнавального дискурсу щодо систематичності, цілісності та ієрархічності у абстрактній площині, конкретний елемент здійснення самого дискурсу і його мету, якою є людина.

Проблема, отже, полягає у з'ясуванні способу (тобто встановленні інваріанту смислу) того, як виникає ідея ієрархічності і як вона себе втілює, якщо, будучи застосованою у філософії, вона зосереджує смисли у нескінченій абсолютизації відношення свідомість-Свідомість, а математика, як спосіб досягнення істини у описуванні приступної свідомості людини сторони реальності і математична функція рекурсивності, яку ми розглядаємо як ілюстрацію філософської ідеї "вічного повернення", насправді руйнує будь-який людський смисл.

Стан розробки проблеми та основний виклад. Вихідним теоретико-методологічним та філософсько-світоглядним підґрунтям постановки питання у означеній вище площині можуть вважатись праці Аристотеля. Саме з доробку великого енциклопедиста античності почалася систематизація знань, яка зрештою привела до появи науки у її сучасному вигляді. Однак систематизація у будь-якому розумінні є наслідком реалізації здатності людини до цілісного відображення, а останнє твердження містить у собі, як зазначалось вище, суперечність. Розглянемо деякі варіанти загального підходу до її осмислення з урахуванням означеної вище категоризації. В разі якщо Свідомість незалежно від людини і самої "підлеглої" їй реальності ієрархізує її як систему, то вся цілісна картина пізнання, що має містити остаточну істину включно з людиною, раз і назавжди губиться у її філософському еквіваленті – Абсолютній ідеї, відповідно до основного смислу філософської системи Г.-Ф.Гегеля. В разі ж якщо остаточної інстанції у вигляді Абсолютної ідеї (істини) немає, ієрархізація відбувається за рахунок кількісних накопичень в результаті процесуальності самої природи як другої субстанційної сторони реальності. Така реальність, точніше її проекція у людському сприйнятті, дозволяє себе відчутти, поррахувати і виміряти, але не пізнати насправді, бо, як з'ясовано, є тільки її стороною, яка виступає для людини актуальним образом цілісності, що певним чином відповідає основному смислу філософсько-гносеологічної позиції І. Канта.

Кількісним, тобто суто абстрактним способом описування такого способу сприйняття цілісності є математика. Математика, як граничний випадок абстракції – а це поняття відіграє ключову роль у постановці проблеми – множить всі різновиди математичної нескінченості включно з ідеєю рекурсії (самоповтору), бо що ж таке нескінченість як не функція повторювання самої себе. Запитання тільки в одному: звідки ж по факту існує ієрархія? Адже якщо є кому запитувати, то факт її існування вже доведено. Отже, у ході викладу сформульовано інваріант зазначеної у загальному підході проблеми. Вона у тому, щоб з'ясувати, як здійснюється понятійний перехід від самоповтору до приросту та накопичення знання і яким чином її рішення пов'язане з філософським та антропологічним становленням людської свідомості.

Як вже зазначалось, першим хто означив цю проблему був Аристотель. Насправді він не стільки означив, скільки створив її. Послідовно систематизуючи знання і тим змінюючи значення аргументу у цій "метафорі" рекурсивної функції, він врешті-решт дозволив собі скористатися принципом "бог з машини" у вигляді зведення всього невирішеного до компетенції Розуму-першодвигуна. Як слушно зазначає Олексій Лосєв: "Уся ця концепція Розуму-першодвигуна у Аристотеля є остаточно узагальнюючим синтезом його вчень про ейдос і матерію, потенцію та енергію, про ентелехію, а також взагалі про предмет знання і про суб'єкт знання" [4].

На той час така відповідь, можливо, була цілком задовільною. Водночас у історичному русі та в межах сучасної епістеміологічної парадигми наука постає на сьогодні не тільки найбільш послідовною спробою "вдивляння" людини в себе, але й спробою синхронізувати на шляху цього "вдивляння" феномени зовнішньої і внутрішньої природи – Свідомості і її "підставки", тобто суб'єкт, з одного боку – та об'єкт, хоч-би що під цим розуміти, бо свідомість на це здатна – з іншого. Водночас, усвідомлення факту або явища збігу (подібності) великого і малого світів, мірою якого виступає людина, підводить до розуміння ще одного пізнавального принципу: започаткувавши систематизацію, Аристотель фактично відкрив принцип рекурсії як шлях само запліднюючого руху

науки. З цього моменту проблема полягає насправді не у тому, щоб довести, що людина отримує нове знання, а у тому, щоб зрозуміти, тобто усвідомити і відтворити модель того, яким чином це відбувається.

Виходячи із зазначеного оглядом стану розробки проблеми, можна вважати усвідомлення різноманітності підходів до розуміння поняття "рекурсія" у математичній, філософській, та антропологічній площині. В математиці рекурсія має відношення до визначення функцій та числових рядів, коли рекурсивно задана функція визначає своє значення шляхом звернення до себе самої з іншим аргументом. Смісл її використання у даному випадку у тому, що дозволяє "натякнути" на парадоксальність поняття "розвиток" за принципом "від зворотного". У програмуванні сутність рекурсії пов'язана з операцією виклику функції А функцією Б і навпаки та визначенням кількості (глибини) вкладених функцій. При цьому правильно написана рекурсивна функція має гарантувати, що в результаті виконання кінцевого числа рекурсивних викликів буде досягнуто виконання умови припинення рекурсії в результаті чого ланцюжок послідовних рекурсивних викликів припиниться і виконається повернення [7]. Фактично, це той же "невимушений натяк" на циклічний характер розвитку. Даний гранично поверховий виклад суто математичної теми, зрозуміло не має на меті зробити внесок у математику. Йдеться про інше: математична ідея (функція) рекурсії як певного нескінченного циклу самоповтору, що може і мусить бути перерваним у певний момент процедурою повернення до вихідної точки у буттєвому (онтологічному) смислі не могла б виникнути, якби саме у формі людської свідомості не була відображена у конкретній людині. Точніше – як предмет мислення відображена у її свідомості, яка є стороною цієї конкретної людини. У філософському сенсі "рішення" цієї проблеми – тобто її інваріант, як вже було зауважено, визначив Аристотель, а у вигляді філософської ілюстрації проблеми рекурсії – Ф. Ніцше, коли останній обґрунтував неминучість ситуації "вічного повернення". Зв'язок філософського і математичного смислів поняття рекурсії безпосередньо встановлено Б. Раселом. Йдеться про відомий парадокс Расела, згідно з яким множина всіх множин, які не є власними елементами, можлива тільки тоді, коли ця множина не є таким елементом. Наприклад, властивість бути гарячим не може бути застосованою сама до себе, оскільки сама вона не є чимось гарячим, властивість бути конкретним також не відноситься сама до себе, оскільки як властивість вона абстрактна. Але властивість бути абстрактним \ абстрактною є абстрактною і може бути застосованою сама до себе. Так встановлено на разі один випадок, коли неможливість застосувати певну властивість відносно її носія (атрибут) може бути застосованою до її носія. Власне це становить сутність парадоксу Расела: виявляється, що властивість самозастосування як властивість, є такою, коли вона такою не є [6]. І це, як здається, ключова точка перетину смислів абстрактного і конкретного, що є водночас достатнім для реєстрації "входу" Свідомості (Абсолютної ідеї) через свідомість (людини) у дійсність (буття) і власне саму реальність. Тобто це випадок існування (як мислення) рекурсивності сам по собі, що відповідно до парадоксу Расела, є неможливим. Насправді він виконується по факту (Аристотель, Расел, Ніцше, людство, даний текст), будучи не можливим логічно (парадоксальним), тобто абстрактно, отже, саме як абстрактний і доводить сам себе, тобто є рекурсією.

Для цілей даного розгляду назвемо цю властивість – неможливість застосування вираженої поняттям властивості до самого феномена – онтологічною дизатрибуцією. Дане поняття окреслює фактичний напрямок переходу абстрактно-ідеальної логіко-математичної конструкції у її онтологічну площину. Можливість такого переходу обумовлена двома чинниками. По-перше, сам факт розробки основ і логіки математичної рекурсії є однозначним і неспростовним свідченням наявності логіко-онтологічного зв'язку і можливості його оприявлення у сфері філософсько-культурологічних та соціо-антропологічних досліджень. По-друге, саме такі дослідження, тобто дослідження на основі використання евристичного потенціалу поняття рекурсивності здійснюються в межах сучасної пізнавальної парадигми в антропологічних дослідженнях. Це означає, що існування рекурсії як математичної функції, яка відтворена у свідомості (людини) на основі певних абстрактних побудов є свідченням можливості неможливого, тобто існування онтологічної дизатрибуції з наголосом на слові "існування". Як дане положення використовується "де-факто" у антропологічних дослідженнях, тобто онтологічно?

У гіпотезі Дуайта Ріда (Dwight W. Read) пропонується розглядати якісну відмінність між інтелектом людини та мавп як таку що обумовлюється відсутністю у останніх здатності мислити рекурсивно, тобто застосовувати логічні операції до результатів попередніх логічних операцій. Відтак, рекурсія у людському випадку – це здатність якісно розширити обсяг і поле логічних операцій за рахунок збереження у "реєстрі" робочої пам'яті більшої кількості концепцій порівняно з мавпами (до 7 у людини на противагу 3 у мавп) [12]. Слід також врахувати розуміння рекурсії як "вкладення" ідеї в ідею [11].

Відтак, можна вважати, що свідомість людини успішно пододала рекурсивний бар'єр онтологічно: людина вивчає мавпу і знаходить свої переваги перед останньою. А от у випадку систематизації знання, яка була започаткована Аристотелем, якщо розуміти рекурсію як когнітивний принцип, який реалізується як на рівні самих видів знання і його напрямків, так і на рівні його "генералізації" тобто застосування рекурсивного узагальнення до самого себе, такого чуда не відбулось.

Проблема "третьої" людини, яку розглядав Аристотель в контексті критики "теорії ідей" Платона, виглядає нерозривно пов'язаною принципом рекурсивності у тому смислі, що проблема приросту нового знання не вирішується шляхом його систематизації без припущення і розгляду креативно-генеруючих властивостей свідомості. Однак у зазначеній постановці проблема не була розглянута до сьогодні саме в силу її недостатнього виявлення у свідомості як загального гносеологічного аспекту людської діяльності та існування, що висвічується на перетині антропологічної, філософської та логіко-когнітивної її складових в аспекті загальнонаукової пізнавальної парадигми. Саме тому дослідження її як окремої наукової проблеми не здійснювалось, а відбувалося в межах загального історико-філософського дискурсу, що не виходив за кордони вже виробленої філософської традиції розгляду. Зокрема, йдеться про аналіз даної проблеми Б. Раселом у його "Історії західної філософії", елементи якої використані у поданому нижче матеріалі [6].

Систематизацію як абстрактну рекурсію слід відрізнити від акту самого запліднення думки ідеєю розподілу образу і прообразу (архетипу), яка належить Платону. Відмінність Платона і Аристотеля – це відмінність великого (серед людей) творця унікальної (бо вона може бути у цьому світі тільки першою і єдиною) рекурентної машини з виробництва копій і першого технолога-систематизатора результатів її рекурентних обертів. З цих позицій Аристотеля, власне, слід розглядати не стільки як видатного мислителя і вченого, а як інструмент духу, матрицю застосування людської свідомості у певному напрямку і типі діяльності. Зазначені міркування саме у аспекті побудови певного аналогу ієрархічності системи заявлених на початку категорій, що описують і виявляють проблему, дозволяють сформулювати наступну тезу: онтологічна дизатрибуція зумовлює необхідність визнати у давно виявленій нерозривній єдності процесу пізнання з його результатом асиметрію людської буттєвої вкоріненості.

Людина – це така точка на вісі буття, належність до якої зумовлює прагнення до істини як процес і нездатність її досягти як результат. Істина як блискавичний спалах у "просвіті буття" (М. Гайдеггер) залишає у свідомості тільки миттєвий відбиток істини, а не себе саму. Здається, це умова буття, бо не довго б існував світ людей, в якому істина – перехідний приз, який можна відібрати силою, купити чи видурити. Але водночас Істина – це те, що розколює свідомість. Опанування нею неможливо, можлива лише втрата попередніх смислів. Звідси ця мотивація самодостатності процесу пошуків, рекурсія як самоціль. Отже, смисл антропологічної рекурсії у якомога більшому дистанціюванні людини від своїх витоків як самодостатньому процесі, який дозволяє "відволіктися" від неминучості повернення. Рекурсія у філософії – аналог систематичності у пошуку істини наукою. Але систематизувати істину не можна. Систематизувати можна лише уламки форми і досліджувати "археологію знання". Водночас, суб'єктивна точка зору це, все ж таки, істина. У своїх координатах. Точка зору – це цілісність, яка вибудовує несуперечливу картину всього з неперевершеною майстерністю і доказовістю для самого носія. Проблема третьої людини, як сформулював її Аристотель, на наш погляд, відноситься до таких великих оман розуму. На підставі попередніх зауважень спробуємо рекурсивно зв'язати "третьою людиною" з смислами слів та функціональних трансформацій означених категорій розгляду.

Якщо врахувати, що елементом зв'язку всіх визначених у ході осмислення проблеми понять є мова, то слід звернутися до виявлення рекурсії у лінгвістичному аспекті. Первинна посилка "мовної рекурсії" не відрізняється від усталеного розуміння. "Структура є рекурсивною, якщо містить сама себе в якості своєї складової частини [3]. "Рекурентність – розуміється як повторне використання мовної одиниці в риторичних чи стилістичних цілях" [2]. У більш прийнятному для цілей даної статті сенсі, що не суперечить усталеним визначенням, рекурентність постає текстоутворюючим засобом когезії (синтаксичного погодження) та когерентності (сислової єдності) тексту, тобто забезпечення його цілісності. Спробуємо, поєднавши обидва визначення єдиним смислом, застосувати їх як принцип розуміння у контексті розгляду досліджуваної проблеми. Єдність рекурсивності і рекурентності (ЄРР) в спрощеному, але, сподіваємось, не вихолощеному і викривленому варіанті для цілей філософського осмислення означає, тобто дозволяє і вимагає припустити, що певний інтенціональний об'єкт, незалежно від форми – матеріальна річ, міф, образ, поняття, лексема, категорія, фетиш, мова, людина, цілий Всесвіт тощо може бути прийнятий за базову умову творіння, що за законом подальшого розгортання подій вже містить у собі свій майбутній образ і сценарій розгортання (архетип). Архетип і "пусковий механізм" ЄРР пропонується вважати первинною

ключовою одиницею смислу (ПерКОС), яка онтологічно має наразі дві суттєві властивості: перша – повторювати себе, друга – повторювати себе не довершено, а НЕ-довершено (тобто не ідентично ПерКОС). Підстави для такого припущення дають останні дослідження науковців-лінгвістів, згідно з якими раніше на землі існувало не безліч мов, а одна мова, що впливає з доведення на основі лінгвістичного аналізу мовного "ядра", спільного абсолютно для всіх мов [12].

Зауважимо, що такий спосіб визначення другої властивості обраний свідомо. Він не деталізує і таким чином не обмежує визначення, а відкриває його для будь-чого іншого, тобто універсалізує його і, що найголовніше, матеріалізує. Адже внаслідок втілення ПерКОС шляхом ЄРР виникає безмежна недосконалість, одним з предикатів (тобто твердження про умови її відтворення-повторення) якої є плінне матеріальне існування, приречене на зникнення та повернення до витоків власного виникнення: відповідно до виконання функції рекурсивності у програмуванні

На підставі вищезазначеного можна твердити про два очевидні наслідки: згідно з першою властивістю ПерКОС має нести у собі необмежений потенціал смислів; згідно з другою – оскільки ЄРР вже відбулася, фактом свого осмислення у будь-якому вигляді – мовному чи мисленневому, стверджувальному чи заперечувальному, свідомому чи несвідомому, матеріальному чи ідеальному, понятійному чи художньому – ПерКОС створює свою копію, вигляд, спосіб існування та подальше просування якого не розглядається у даному випадку. Відмінність між першим і другим наслідком, а також відмінність у Платона і Аристотеля, відповідно, полягає, як і твердить філософська традиція, у належності їх до різних "філософських таборів" або ж у тому, що це дві різні недосконалі копії ПерКОС. Ці табори – відповідь на основне питання філософії про первинність духу чи матерії. Яким чином в історії філософії ці мислителі потрапляють (іноді або тільки в очах інших) у різні табори? Звернемося до критики Платона Аристотелем, не знищуючі попередні міркування про ЄРР та ПерКОС, а враховуючи, що саме в силу цих міркувань нічого не знищується і не суперечить одне одному, але має осмислюватись і залагоджуватись у річищі неспростовності даного конкретного процесу як процесу НЕ-досконалого копіювання, що в силу здійснення першого кроку тягне наступний.

Отже, теорія ідей припускає, що існує множина речей та явищ матеріального світу та множина понять та уявлень про ці явища та речі. Поняття або ідеї речей не залежні від їхнього чуттєвого втілення та існують самі по собі. Внаслідок потреби людини встановлювати у світі причинно-наслідкові зв'язки (до речі, у слові "потреби", на думку прихильників матеріалістичного табору у філософії може міститись розгадка взаємодії двох світів, або ПерКОС та ЄРР) і, таким чином, пояснювати і пізнавати його, пропонується вважати, що множина понять та уявлень людини про світ, яка утворює окрему царину ідеальних сутностей, є причиною матеріального світу. На противагу означеній позиції Платона, Аристотель сформулював такі заперечення відносно теорії ідей:

1. Марність ідей для пізнання. Світ ідей тільки подвоєє світ речей, що існує, але не розкриває для знання ніяких нових якостей, що містилися б у їхній природі.

2. Марність ідей для чуттєвого пізнання. Оскільки область ідей абсолютно відокремлена від світу чуттєвих речей, то світ ідей є марним не тільки для пізнання, але й для чуттєвого існування речей.

3. Марність ідей для здійснення руху. Оскільки "ідеї" утворюють особливий та абсолютно окремий замкнений світ сутностей, то Платон не здатен вказати причину змін та руху, що безперервно відбувається у світі.

4. Марне копіювання, або проблема "третьої людини". У процесі осмислювання платонівського вчення виникає необхідність постійно примножувати кількість спільних для обох світів понять та сутностей.

Перші три аргументи є аналогічними і вказують скоріше на нестаток пояснювальної сили, ніж на логічну суперечливість теорії, в той час як останній аргумент заслуговує на окрему увагу. Б. Рассел так тлумачить сутність аристотелівського заперечення Платону у цьому пункті: якщо людина є людиною тому, що вона схожа на ідеальну людину, то має бути ще більш ідеальна людина, на яку схожі і звичайна людина і ідеальна людина. Адже для проголошення схожості двох людей або ззовні або всередині однієї з них має бути третя "погоджувальна інстанція". Так, про всяк випадок, можна розуміти цей аргумент. І далі англійський філософ робить висновок, що коли ряд індивідів мають спільний предикат, то це не може відбуватися через відношення до чогось того ж самого роду, але по відношенню до більш ідеального. (Тобто це має бути не відношення рівності, а відношення причинно-наслідкового зв'язку, але це інше ніж ЄРР – курсив мій В.С.) [6]. Іншими словами, двоє можуть вважати себе абсолютно схожими або абсолютно різними. Для знаходження часткової схожості потрібна третя людина. Звернемо увагу, що у наведеній думці Б. Расела абсолютно важливим є не додаток "більш ідеальна третя людина", а сам факт необхідності "третьої людини". Але у якому вигляді?

Можливо, причиною розбіжностей Платона і Аристотеля (а також наступних коментаторів) є змішування або ототожнення у якийсь момент поняття "ідеального" та "спільного", тобто ПерКОС і ЄРР. Платон говорить про світ ідеальних сутностей як про вимушене логічне припущення, яке впливає з визнання людиною здатності пізнавати на основі порівняння одиничного екземпляру чогось з його ідеальним, тобто досконалим зразком. (У нашому випадку це ПерКОС.) Сукупність цих зразків за усіма родами речей і становить зміст ідеального царства Платона. Водночас проблема "третьої людини" виникає у результаті порівняння не з ідеальним зразком одиничних екземплярів чого-небудь, а в результаті знаходження спільних властивостей (предикатів) одиничних екземплярів чого-небудь, які самі по собі є далеко не ідеальними. (Фактично йдеться про ЄРР.) Саме це і дає можливість порівнювати їх між собою. Адже у протилежному випадку два ідеальних предмета перетворювались би в один, в силу тотожності якомусь ідеальному зразку, і проблема "третьої людини" перетворилась би в проблему "однієї-єдиної людини". Власне кажучи, це саме так і є: розглянуте вище дозволяє сформулювати аргумент Аристотеля як проблему самої людини (внутрішню), а не як проблему "третіх людей" (зовнішню).

Наукова новизна. Розглянутий аргумент Аристотеля про "третю людину" певним чином угадує проблему свідомості у тому вигляді, як вона постала у європейській філософії ХХ століття та й у наш час. Адже за логікою виявляється, що здатність людини розглядати одиничне з точки зору його спільності з іншим одиничним та з точки зору відповідності одиничного своєму уявному ідеальному зразку постає як реалізація здатності і властивості свідомості як такої виносити (трансцендентувати) себе за власні межі (у даному випадку – кордони окремої людини) та зберігати впевненість, що у такому вигляді попередні властивості (атрибути) самого сприйняття як невід'ємної цілісності конкретної людини, що визначає предикат існування, зберігаються. Але це і є інваріантом розуміння антропологічної рекурсії означеним на початку, коли одна ідея постає або повторюється як вкладена в іншу. У випадку проблеми "третьої людини" Аристотелем (разом із прихильним до цієї ідеї людством) абстрактно стверджується і повторюється тільки одна мантра – людина має сутність. Це твердження вкладається у всі зустрінуті внутрішні та зовнішні феномени та систематизується по мірі їх рекурентного збільшення. Інша річ, що спроба цю сутність висловити як конкретне твердження скоріш за все є помилковою чи неможливою. Адже конкретна людина – це ЄРР, а ідеальна, тобто ПерКОС – не людина. Власне боротьба "генеративної" граматики Хомського та семантики Серля і є проявом цієї проблеми. Викладене можна вважати вирішенням проблеми "третьої людини" і формулюванням нової – якщо свідомість може існувати за межами існування самої людини, як вона може сприйматися свідомістю самої людини і що "залишається" у самій людині?

Висновки. Здається, питання не у тому, щоб в черговий раз розібрати аргументи на користь чи на противагу тези про "третю людину", полеміка навколо якої нараховує вже два тисячоліття, хоча її не можна назвати занадто жвавою. Це скоріше технічний засіб досягнення поставленої мети. Питання у тому, щоб відкрити і використати "підйомну силу" рекурсивних тверджень для окреслення поля дії когнітивних можливостей свідомості і щоб зробити крок у розуміння принципів дії цих можливостей. Рекурсивність як метод постає у двох аспектах: фактичному і теоретичному. У першому випадку йдеться про аналіз накопичених і "відсортованих" аргументів щодо критичної тези Аристотеля проти Платона про "третю людину". Відтак, відтворення цієї аргументації містить у собі як саму тезу, так і вихідну думку Платона. У другому йдеться про спробу якщо не окреслити, то хоча б означити напрям думки, тобто інтенціонального зусилля відносно принципів когнітивного руху і функціонування свідомості як таких, які, за нашим припущенням, несуть у собі відображений у індивідуальній свідомості амбівалентно, пізнавальний поштовх. А саме: рекурсивність пізнавальних принципів свідомості, на відміну від прагматики пізнання її структури і змістовного наповнення, вимагає одночасного визнання (аналог принципу суперпозиції квантової фізики) рекурсивності індивідуальної свідомості як способу пізнання зовнішнього середовища і самопізнання і заперечення його (принципу рекурсивності) як способу існування індивідуальної свідомості в структурі реальності та в структурі свідомості як такої, поза індивідуальним полем смислів і полем фізичних взаємодій матеріальних та ідеальних елементів реальності, в чому гіпотетично припускається існування будь-яких обмежених структур і смислів взагалі. Саме необхідність припускати останню тезу як онтологічну умову існування і одночасно очевидність її гносеологічної неприпустимості як принципу заперечує рекурентність як спосіб існування і стверджує її як спосіб пізнання.

Чи можна бути розбірним, якщо перед очима мерехтить? Через дві тисячі років рекурсія, тобто невпинний повтор ідеї людини з постійним додаванням на кожному колі відтворення попередньої формули ще однієї деталі – лінгвісти вважають це фундаментальною мовною універсалією, яку ілюструє славнозвісний "Будинок, який побудував Джек" Р. Бернса, – дає нам у

другій половині ХХ ст. формулу майстра рекурсії Алена Роб-Гріє : "цілісність – великий фантазм останнього мрійника майбутнього про струнку систему" [8, 103]. Спробуємо прояснити зв'язок: Аристотель, як не дивно – мрійник, який хотів побудувати струнку систему і, не витримавши напруги, втопився у водах затоки півострова Халкідіки, що знищило функціональну універсалью "Аристотель", але не її рекурентний аргумент – "людину". Платон, на противагу цьому – практик, бо у нескінченному (як вважалось на той час) повторі (рекурсії) додаткових характеристик людини – у нашому прикладі – синиці, безхвостой собаки, корови, тощо – він є тим самим Джеком, що згідно з формулою рекурсії повторює сам себе у всіх наступних копіях, що містять Дім, який він побудував – якраз доречно уявити його цариною чистих сутностей. Здається, третьої людини немає.

Література

1. Абушенко В. Скандал в філософії / В. Абушенко, А. Грицанов, М. Можейко // Всемирная энциклопедия. Философия ХХ век. – М.: АСТ, Минск: Харвест, "Современный литератор", 2002. – 976 с.
2. Белокопытова И. А. Кубанский государственный университет. Понятие рекуррентность в лингвистике текста [Электронный ресурс] / Белокопытова И. А. – Режим доступа : www.lingvomaster.ru/files/379.pdf.
3. Лодатко Е. Рекурсивные лингвистические структуры [Электронный ресурс] / Лодатко Е. – №4 [167]. – Режим доступа: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tguwww.woa/wa/Main?level1>.
4. Лосев А. История античной философии в конспективном изложении [Электронный ресурс] / А. Лосев. – Режим доступа : <http://www.filosofa.net/book-142-page-10.html>.
5. Марков А. Чтобы стать людьми обезьянам не хватает рабочей памяти [Электронный ресурс] / Марков А. – Режим доступа : <http://elementy.ru/news/430954>.
6. Рассел Б. История западной философии и ее связи с политическими и социальными условиями от Античности до наших дней / Б. Рассел. – М. : Академический проект, 2006. – 1008 с.
7. Рекурсия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki>.
8. Федоров А. В. Анализ элитарных медиатекстов на занятиях в студенческой аудитории / Федоров А. В. // Инновации в образовании. – 2012. – № 8. – С. 82-103.
9. Философская энциклопедия. Т. 5 / Гл. Ред. Ф. В. Константинов. – М. : Издательство "Советская энциклопедия", 1970. – 740 с.
10. Целиков Д. Майкла Корбаллиса "Рекурсивный разум: происхождение человеческого языка, мысли и цивилизации" (Recursive Mind: The origins of human language, thought, and civilization) [Электронный ресурс] / Целиков Д. – Режим доступа: <http://www.lomonosov-fund.ru/enc/ru/cms:0139848:RestoreObject>.
11. Dwight W. Read. Working Memory: A Cognitive Limit to Non-Human Primate Recursive Thinking Prior to Hominid Evolution (PDF, 370 Кб) // Evolutionary Psychology. – 2008. -V. 6. – P. 676–714.
12. Naked Science [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://naked-science.ru/article/sci/u-vsekh-yazykov-byt-odin-obshc>.

References

1. Abushenko, V. (2002) Scandal to philosophy. Moscow: AST, Minsk: kharvest, "Modern literati" [in Russian].
2. Belokopytov, I.A, Kuban state University. The concept of recursiveness in linguistic text. Retrieved from: www.lingvomaster.ru/files/379.pdf [in Russian].
3. Ladutko, E. Recursive linguistic structures.: Retrieved from <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tguwww.woa/wa/Main?level1>.
4. Losev, A. History of ancient philosophy in a concise presentation. Retrieved from <http://www.filosofa.net/book-142-page-10.html> [in Russian].
5. Markov, A. To become people monkeys is not enough working memory. Retrieved from <http://elementy.ru/news/430954> [in Russian].
6. Russell, B. (2006) History of Western philosophy and its connection with political and social context from Antiquity to the present day M. : Academic project [in Russian].
7. Recursion. Retrieved from <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.
8. Fedorov, A. V. (2012) Analysis of elite media texts on lessons in classrooms [in Russian].
9. Encyclopedia of philosophy. (1970) Vol. 5. M. : Publishing house "Soviet encyclopedia" [in Russian].
10. Pillars, D. Michael Corballis "the Recursive mind: the origins of human language thought and civilization the Recursive Mind: The origins of human language, thought, and civilization) Retrieved from <http://www.lomonosov-fund.ru/enc/ru/cms:0139848:RestoreObject>. [in Russian].
11. Dwight, W. (2008) Read. Working Memory: A Cognitive Limit to Non-Human Primate Recursive Thinking Prior to Hominid Evolution. Evolutionary Psychology. 6, 676-714 [in English].
12. Naked Science. Retrieved from <http://naked-science.ru/article/sci/u-vsekh-yazykov-byt-odin-obshc> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 15.01.2016 р.